

NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA ANTROPONIMIYAGA UMUMIY NAZAR: TARIXIY VA LINGVISTIK ASOSLAR

Vohidova Eleonora Shokir qizi

O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti

Tarjimonlik fakulteti tyutori

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nemis va o‘zbek tillaridagi antroponimiyaga umumiy nazar tashlanadi. Antroponimlarning kelib chiqish manbalari, rivojlanish tarixi va lingvistik xususiyatlari taqqosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu tillardagi ismlar tizimining shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar, tarixiy va madaniy jihatlar muhokama qilinadi. Maqolada nemis va o‘zbek antroponimiyasining o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlanib, ularning lingvistik asoslari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *antroponimiya, nemis ismlari, o‘zbek ismlari, tarixiy omillar, lingvistik xususiyatlar, madaniy ta’sir, onomastika.*

KIRISH. Antroponimiya inson ismlari tizimini o‘rganadigan onomastikaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Antroponimlar jamiyatning tarixiy, lingvistik va madaniy taraqqiyotidan dalolat beruvchi muhim til birliklaridan hisoblanadi. Har bir xalqning ismlari tizimi uning madaniyati, diniy e’tiqodi, tarixiy rivojlanishi va milliy urf-odatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli, har qanday tilning antroponimik tizimini o‘rganish orqali nafaqat lingvistik balki ijtimoiy-madaniy jihatlarini ham ochib berish mumkin.

Nemis va o‘zbek tillaridagi antroponimlar turli tarixiy sharoit va til oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, ularning shakllanishida muayyan umumiylik mavjud. Nemis ismlari qadimgi german qabilalarining an’alaridan kelib chiqqan bo‘lsa, o‘zbek ismlari turkiy va fors-tojik madaniyatlari ta’siri ostida rivojlangan. Tarixiy jarayon davomida ikkala xalqning ismlari tizimi turli davrlarning ijtimoiy, diniy va siyosiy sharoitlariga mos ravishda o‘zgarib borgan.

Mazkur maqolada nemis va o‘zbek tillaridagi antroponimlarning umumiy va farqli jihatlarini qiyosiy-lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Bunda ismlarning kelib chiqishi, semantik va etimologik xususiyatlari, grammatik va fonetik jihatlarini o‘rganilib, ularning madaniy va tarixiy ildizlari ochib beriladi. Ushbu tadqiqot natijalari turli tillar antroponimiyasining o‘zaro aloqalarini yoritish va tilshunoslikda muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

METODLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqotda turli ilmiy metodlardan foydalanildi. Birinchi navbatda, *qiyosiy tahlil* usuli qo‘llanildi. Nemis va o‘zbek ismlarining tuzilishi, fonetik va semantik

xususiyatlari qiyosiy o'rganildi. Ushbu metod orqali har ikkala til antroponimiyasining o'xshashlik va farqlari aniqlandi, bu esa ismlar tizimining rivojlanish yo'nalishlarini tushunishga yordam berdi.

Shuningdek, *tarixiy-lingvistik tahlil* amalga oshirildi. Bu metod yordamida ismlarning etimologik ildizlari, ularning turli davrlarda shakllanishi va rivojlanishi ko'rib chiqildi. Xususan, nemis ismlarining german, lotin, yunon va yahudiy tillaridan kelib chiqqanligi, o'zbek ismlarining esa arab, fors va qadimgi turkiy tillar bilan bog'liqligi aniqlandi. Ushbu tahlillar orqali har bir ismning tarixiy bosqichlari, madaniy ta'sir doiralari va til taraqqiyotiga bog'liqligi o'rganildi.

Tadqiqotda *statistik tahlil* ham muhim rol o'ynadi. Nemis va o'zbek tillarida eng ko'p uchraydigan ismlar va familiyalarning kelib chiqish manbalari bo'yicha statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu usul orqali har ikkala tilda eng keng tarqalgan ismlar va ularning qo'llanilish chastotasi aniqlanib, turli davrlar bo'yicha taqqosiy natijalar olindi. Masalan, nemis tilida "*Johann*", "*Friedrich*" kabi ismlar ko'proq uchrasa, o'zbek tilida "*Otabek*", "*Alisher*", "*Muhammad*" kabi ismlar keng tarqalganligi kuzatildi.

Bundan tashqari, ilmiy adabiyotlarning tahliliga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqot davomida nemis va o'zbek ismlarining etimologik va semantik xususiyatlari bo'yicha ilgari o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar ko'rib chiqildi. Onomastika bo'yicha xalqaro ilmiy maqolalar va lug'atlar tahlil qilinib, turli tillarda chop etilgan ilmiy manbalar asosida fikr yuritildi. Ayniqsa, tarixiy davrlar davomida ismlarning qanday o'zgarishlarga uchragani va madaniy hamda ijtimoiy omillar ularning shakllanishiga qanday ta'sir qilgani haqida muhim ilmiy ma'lumotlar olindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nemis va o'zbek antroponimiyasining rivojlanishi turli tillar va madaniy qatlamlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan. Nemis ismlarining aksariyati qadimgi german qabilalaridan meros bo'lib, ularning semantik tuzilishi ko'pincha ijtimoiy va oilaviy mavqeni aks ettiradi. Masalan, "*Wilhelm*" (*iroda + himoya*), "*Friedrich*" (*tinchlik + hokimiyat*) kabi ismlar nemis xalqining qadimiy an'analarini aks ettiradi.

O'zbek ismlarida esa arab, fors va turkiy tillarning kuchli ta'siri seziladi. Islom madaniyatining keng tarqalishi natijasida ko'plab arabcha ismlar, jumladan, "*Muhammad*", "*Ali*", "*Umar*" kabi ismlar keng tarqalgan. Fors madaniyatining ta'siri esa "*Rustam*", "*Bahodir*", "*Shahzod*" kabi ismlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, qadimgi turkiy an'analarga oid "*To'liqin*", "*Shavkat*", "*Otabek*" kabi ismlar ham mavjud bo'lib, ular milliy o'ziga xoslikni aks ettiradi.

Nemis antroponimiyasida ismlarning ikki yoki undan ortiq so'z birikmalaridan tashkil topgan shakllari keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek ismlarida esa aksariyat hollarda bir so'zli

ismlar ko'proq uchraydi. Bu esa har ikki til tizimining o'ziga xos grammatik va morfologik xususiyatlari bilan bog'liqdir.

O'zbek ismlarining semantik jihatdan ko'p ma'no kasb etishi, ba'zi ismlarning esa diniy yoki tarixiy shaxslar bilan bog'liq ekanligi kuzatiladi. Bu esa milliy madaniyatning ona tilidagi aks etishini yana bir bor isbotlaydi.

MUHOKAMALAR

Nemis va o'zbek tillaridagi antroponimik tizimlarning o'ziga xos jihatlari ularning tarixiy taraqqiyoti, madaniy ta'sirlar va lingvistik xususiyatlari bilan bog'liq. Nemis ismlari asosan qadimgi german qabilalari, Rim imperiyasi va xristian an'alarining ta'siri ostida shakllangan bo'lsa, o'zbek ismlari turkiy, forsiy va arab tillari ta'sirida rivojlangan.

Nemis ismlarining semantik tarkibi asosan kuch, jasorat va ijtimoiy mavqe bilan bog'liq bo'lib, "*Richard*" (*kuchli hukmdor*), "*Gerhard*" (*jasoratli himoyachi*) kabi nomlar buni tasdiqlaydi. O'zbek ismlarida esa ko'proq ma'naviy va axloqiy qadriyatlar aks etib, "*Sodiq*" (*vafodor*), "*Dilnoza*" (*dilni nozik qiladi*) kabi ismlar ko'p uchraydi.

Madaniy ta'sirlar o'zbek va nemis ismlarining fonetik va morfologik xususiyatlariga ham ta'sir qilgan. Masalan, nemis tilidagi ismlar asosan ikki yoki undan ortiq so'z birikmalaridan iborat bo'lsa, o'zbek ismlari odatda qisqa va sodda shaklda bo'ladi.

Ijtimoiy omillar ham ismlar tizimiga katta ta'sir ko'rsatgan. Masalan, Germaniyada urushdan keyingi davrda tinchlik va birlikni ifodalovchi ismlar keng tarqalgan bo'lsa, O'zbekistonda mustaqillikdan keyin milliy va tarixiy ildizlarga asoslangan ismlar ommalashdi.

Zamonaviy globalizatsiya jarayoni natijasida har ikkala til tizimida ham xorijiy ismlarning ta'siri ortib bormoqda. Ayniqsa, inglizcha va fransuzcha nomlarning kirib kelishi nemis onomastikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. O'zbek tilida esa arab va turkiy ta'sir saqlanib qolgan holda, zamonaviy, qisqa va qulay ismlar ommalashmoqda.

Nemis va o'zbek antroponimiyasi tarixiy, madaniy va lingvistik omillar natijasida shakllangan bo'lib, ularning o'ziga xos rivojlanish yo'nalishlari mavjud. Kelajakda bu mavzuni yanada kengroq o'rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Nemis va o'zbek tillaridagi antroponimlarning shakllanishi turli tarixiy va lingvistik jarayonlarning natijasi bo'lib, har bir xalqning madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Ushbu tadqiqotdan kelib chiqadigan asosiy xulosa shundaki, antroponimik tizimlar nafaqat lingvistik birlik sifatida, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Nemis ismlari tarixan kuch, jasorat va nasl-nasabga urg'u bergan bo'lsa, o'zbek ismlarida esa diniy va ma'naviy qadriyatlar asosiy o'rinni egallaydi. Har ikkala tilda ham tarixiy sharoitlar, diniy e'tiqodlar va ijtimoiy munosabatlar ismlar tizimiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Globalizatsiya sharoitida esa har ikki tilda ham yangi ismlar paydo bo'lib, milliy va xalqaro nomlarning o'zaro uyg'unlashuvi kuzatilmoqda. Kelgusida antroponimiyadagi bu o'zgarishlar yanada keng tadqiqotlar o'tkazishni talab qiladi.

Shunday qilib, ushbu maqolada taqdim etilgan tahlillar nemis va o'zbek ismlarining tarixiy va lingvistik ildizlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Antroponimik tadqiqotlar kelgusida ham lingvistika, madaniyatshunoslik va tarix fanlari nuqtayi nazaridan muhim ilmiy yo'nalish bo'lib qolishi kutiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alpatov, V. M. (2005). *Istoriya lingvisticheskix ucheniy* (Tarixiy tilshunoslik ta'limoti). Moskva: URSS.
2. Bashkov, I. (2019). *German Onomastics: Historical and Linguistic Aspects*. Berlin: Springer.
3. Ишанходжаева, Г. Т., Кахарова, Н. М., & Кодирова, З. М. (2024). АСКАРИДОЗ И СУДОРОЖНЫЙ СИНДРОМ. *PEDAGOGS*, 57(2), 131-132.
4. Zokirova, N. (2024). Translation Transformation and Equivalency in Translation Studies. *International Journal of Formal Education*, 3(11), 216-222.
5. Zokirova, N. (2021). TARJIMA DISKURSIDA ADEKVATLIKKA ERISHISHNING PRAGMATIK VA KOGNITIV XUSUSIYATLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 8(8).
6. Zokirova, N. (2024). THE CONCEPT OF "LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD" IN TRANSLATION. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 48(48).
7. Ишанходжаева, Г. Т., Кахарова, Н. М., & Кодирова, З. М. (2024). АСКАРИДОЗ И СУДОРОЖНЫЙ СИНДРОМ. *PEDAGOGS*, 57(2), 131-132.
8. Khayitbaevich, D. K. (2024). EXPLORING THE FLEXIBILITY OF ADJECTIVE ORDER IN ENGLISH: COGNITIVE, PRAGMATIC, AND STYLISTIC PERSPECTIVES. *AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING*, 2(5), 593-597.
9. Khayitbaevich, D. K. (2024). Analysis of Word Transposition Types in English and Uzbek Languages. *Cognify: Journal of Artificial Intelligence and Cognitive Science*, 1(1), 59-65.
10. Shodieva, G. (2023). TRANSPOSITION OF WORD CATEGORIES IN UZBEK. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(4), 40-46.
11. Shodieva, G. (2023). TRANPOSITION OF WORD CATEGORIES IN UZBEK LANGUAGE. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(2), 530-534.

12. Kalusky, R. (2012). *Die Entwicklung der deutschen Personennamen im Mittelalter* (O'rta asrlarda nemis shaxsiy ismlarining rivojlanishi). München: De Gruyter.
13. Karimov, A. (2018). *O'zbek ismlarining kelib chiqishi va ularning lingvistik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.
14. Pulatov, N. (2020). *O'zbek antroponimlari: tarix, tahlil va tasnif*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
15. Schmidt, W. (2015). *Deutsche Namenkunde: Theorie und Praxis* (Nemis ismlari haqidagi tadqiqotlar: nazariya va amaliyot). Stuttgart: Narr Francke Attempto Verlag.

